

Газнавийлар тарих сахнасига милодий 961 йили келишди ва роппа-роса 225 йил хукмронлик килишди. Улардан олдин Сомонийлар сулоласи ўнинчи аср охиригача хукмронлик килган, бироқ бундан анча илгари унинг инкирозидан дарак бериб Кобулда янги давлат вужудга келган эди. Унга сомонийларнинг собик турк кули Алптегин асос солди. У сомонийлар авлоди киролигидаги тансокчилар гуруҳида юксак мавкега эришгач, Хуросон ҳокими этиб тайинланди. Анча вақтдан кейин нафратга учраб, кичикрок кўшин билан шарқий вилоятларга, Газна деган жойга бош олиб кетди ва у ерда мўъжазгина шахар-давлат барпо этди. Унга ворис бўлган кули ва куёви Сабуктегин анча истеъдодли киши эди.

Сабуктегин 967-997 йиллар орасида ўттиз йил даврон сурди. У мустақилликка эришиб, ўз ерларини кенгайтди. Гарбда сомонийлар авлодининг сўнги вакилидан Хуросонни тортиб олди, шарқда эса ҳозирги Покистон ва Афғонистон ҳудудида жойлашган Пешоварни эгаллади. Бу ерда унга ҳужум килган Панжоб рожаси Жайпал мағлубиятга учраб, жуда катта миқдорда товон тўлашга рози бўлди. Лекин Жайпал Лоҳўрга қайтиб келгач, сўзининг устидан чиқмади, шунинг учун ҳам Сабуктегин унинг тасарруфидаги ерларга бостириб кирди. Бошқа рожаларга ёрдам сўраб мурожаат килган Жайпал улардан мадад олиб, бирлашган кучлари билан Сабуктегин устига юриш килди. Бироқ хиндларнинг яна омади чопмади. Натижада Хинд дарёсининг гарб томонидаги ерлар газнавийлар ихтиёрига ўтди.

Газнанинг 999-1030 йиллардаги буюк султони Улуг Махмуд Сабуктегиннинг ўгли эди. У газнавийлар шухратини бутун Осиёга ёйди. Махмуд отаси билан биргаликда кўрган тадбирларидан ўз уруги билан сомонийлар орасида талашувлар бўлиб турганини, Шарқда Панжобнинг шахий подшоҳлари билан ракобат мавжудлигини яхши билар эди. Шу пайтда Жайпал казо килиб, унинг ўгли Анадпал Панжобни бошқариб турган эди. Отаси сингари у ҳам шартлашилган товонни тўлашдан бош тортди, бу Махмуд билан шахий подшоҳлари ўртасида уруш чиқишига яхши баҳона бўлди. Ўзаро тортишувлар Ислом азаматининг Хиндистон шахий подшоҳлари устига машхур ўн еттинчи юриши билан яқунланди. Катъиятли сунний бўлган Махмуд Газна султони сифатида халифа деб эътироф этилди. Халифа унга "Ямин уд-Давла" (Давлатнинг ўнг кўли) унвонини берди.

Шундан кейин Махмуд ўзининг урушлари силсиласини бошлаб юборди. У Хиндистоннинг муҳим маданий ва диний марказларига ҳужумлар уюштирди, чунки кўшни рожалар шу масканларни кутқариш учун бирлашишларидан хабардор эди. Газнавийлар ўша пайтда ўн икки марта юриш килганлари тарихда қайд этилган. Хиндларнинг Гужарат вилоятига қарашли Катхиаваре деган жойдаги машхур Сомнас зиёратгоҳига қилинган ҳужум уларнинг энг машхуридир. Махмуд Рожпутан чўлини босиб ўтишга мажбур бўлган бу юришида ўзининг қарийб барча хинд рожаларининг бирлашган кучларига қарши туришини яхши биларди. Бу жанговар сарқарданинг жасурлиги ҳеч қандай таърифга сизмас эди. Дастлабки пайтда анча кўп сонли хинд кўшинлари исқанжасида бўлгани холда голиб чиқиб, шаҳарни эгаллагач, Сомнас эҳромига кириб борди ва миллионлар илтижосига қарамай, ундаги бутни чил-парчин килиб ташлади. У юртига катта ўлжа билан қайтди. Махмуднинг гарбдаги зафарлари ҳам Хуросон ва бутун Форснинг кўшиб олинишидан қолишмайди. Шухрати чўккисида у Хиндистондаги Жамна дарёси билан гарбдаги Дажла дарёси ўртасида жойлашган бепоён кенглик хукмдори

бўлиб турди.

Махмуд Газнавий юришлари туфайли Ислом дини хакикатан ҳам кенг кўламларда жорий этила борди. Махмуд Канаужа ва Дехлигача борган бўлса ҳам, факат Панжобни эгаллашга эришди. Газнавийлар даврида Панжоб, аникроги, унинг учдан икки қисми мусулмон дунёсининг бир бўлагига айланди. Лохўр, Панжоб ва Юкори Синд газнавий хокимлигининг вилоят марказлари бўлиб хизмат килди. Сўнги газнавий хокимлар эса Газнага эмас, Лохўрга бўйсунардилар. Махмуд Хиндистонда узок хотира колдирди. Бу хотира факат Панжобнинг доимий истилоси билангина чегараланиб колмасдан, кўпрок Махмуднинг ва унга карам туркларнинг ўзларига нисбатан хиндлар калбида уйготган очик-ойдин кўркувда бўлмаса ҳам, душманликда ифодасини топди. У хиндлар бошида тез-тез калтак синдириб турди, ўгли Султон Масъуд ва невараси Бахромнинг шон-шухрати эса Хиндистонда шу кадар кучли янгрардики, гурийлар Хиндистон устига бостириб келаётганларида Присви Рож, дехлилик Чоукан Рож ҳамда Ахмернинг карши чиқишларини хисобга олмаганда, хиндлар хатто мусулмонлар харакатига сезиларли тўсик бўла олишмади.

Хинд тарихчилари Махмудни боскинчиликда, шахарлар ва эхромларни шафкатсиз вайрон қилишда айблашади. Бу тўғри эмас, албатта. Махмуд учун Хиндистон "Дорул-харб", яъни урушлар маскани бўлган. Шахий подшоҳлари Махмуднинг отасига карши уругчилик урушини кўзгашди, кўп марталаб Сабуктегинга ҳамда Махмудга берган ваъдаларига вафо қилишмади. Эхтимол "мукаддас уруш" олиб борган Махмуддан ватанларини химоя қилганлари учун уларнинг қилмишларини оклаш мумкин дир. Махмуднинг ўз таъбири билан айтганда, у бутпарастларга карши хар йили ёки бир йил ўтказиб уруш олиб борарди. Ўша пайтда бундай уруш қонуний бир хол хисобланарди. У хеч қачон шахарларни яқсон қилмаган, оммавий қиргинларга йўл қўймаган.

Ислом қахрамони сифатидаги шон-шухрати билан Махмудга бас келадиган хокими мутлақлар кўп эмас. Ўз пайтида у Осиёнинг биринчи хокими эди. Жонажон шахри Газнада беҳисоб кўп иморатлар, мактаблар, беадад илмий муассасалар қурдириб, халқига ато қилди, ўз пойтахтига кўплаб машхур кишиларни даъват этди. Бу унинг номини ўн биринчи асрдаги энг буюк илмпарвар сифатида тилларда дoston айлади. Махмуд шоирлар ва машхур кишиларга хар йили 400 минг динорлаб маблаг сарфлаши билан Фирдавсийни мислсиз "Шохнома" асарини ёзишга илхомлантирган. У Газнада дорилфунунга асос солиб, машхур файласуф, олим, сўз устаси ва шоир Ансорийни унга мударрисликка тайинлади. Бошка кўпгина шоирлар, жумладан, Асади Тусий, Фирдавсий, Асжодий ва Фаррухий ҳам шу ерда эдилар. Улуг аллома Беруний ҳам Махмуд хузурида ишлади, лекин у шохнинг маслахатчиси Ахмад ибн Маймандий билан чиқиша олмай, шахзода Султон Масъудга қўшилди. Газнавийлар хақида битилган "Тарихи Яминий" асарининг муаллифи машхур олим Утбий Махмуд саройида фаолият кўрсатган. Ўз паноҳида шунчалик кўп ёзувчилар, санъаткорлар ва олимларни тўплаб, бутун китъада шу кадар юксак обрўга эга бўлиш камдан-кам подшоҳга насиб этган.

Машхур султонлар - Султон Масъуд ва билим бобидаги жонбозлиги билан донг таратган ўгли Султон Байрам ибн Масъуд Махмуд Газнавийнинг ворислари жумласидандир. Байрам фозилу фузалоларга совга-саломлар ва мукофотлар беришда жуда сахий эди. У "Махзани асрор" асарининг муаллифи Шайх Низомий ва Сайёд Хасан Газнавий сингари таникли кишиларни саройга жалб қилди. Айни Султон Байрам подшоҳлиги даврида ва унинг рахнамолиги туфайли "Қалила ва Димна" масаллар мажмуи санскрит тилидан форсчага таржима қилинди. Газнавийлар тобора холдан

Муаллиф:

20.03.2014 15:02 -

тойиб бораётган кироликни юз йилдан кўпроқ бошқариб турганларидан кейин Панжоб томон суриб чиқарилдилар. Махмуднинг сўнги вориси у ерда Шахобиддин Гурий (1186 йил) ҳаётлигида Лохўр ҳокими бўлиб турди.

Сардор МАХМУДнинг Лондонда 1959 йили инглиз тилида чоп этилган “Ислом тарихи” китобидан Жамолiddин Хамдам ва Шариф Холмурод таржимаси.